

DOI 10.31654/2520-6966-2018-9i-90-259-262

Данилюк Д. Д.

доктор історичних наук, заслужений професор УжНУ

Рецензія
на монографію Міщанина Василя Васильовича
"Радянізація Закарпаття 1944–1950 рр."
(Ужгород: РІК-У, 2018. 644 с.)

В історії Закарпаття переломними стали 1944–1946 роки. За той невеликий проміжок часу спресувалися події, які докорінно змінили подальшу долю краю: 1944 рік – визволення його від німецько-фашистських загарбників (28 жовтня), робота I з'їзду Народних комітетів (26 листопада), який проголосив утворення Закарпатської України і прийняв Маніфест про її возз'єднання з Україною, що й було юридично оформлено Договором, підписаним 29 червня 1945 р. у Москві між СРСР і Чехословаччиною, і, нарешті, утворення Закарпатської області 22 січня 1946 р. в складі Української РСР. Так, раз і назавжди було розв'язане завдання історичної ваги – Закарпаття ввійшло до складу Української РСР. Нова влада розпочала докорінні зміни у всіх сферах життя.

Зазначений період привернув пильну увагу дослідників, і на сьогодні в розпорядженні читача є значна кількість літератури. Однак вона написана в період тоталітарного режиму в СРСР, де свідомо замовчувалися одні факти і вирячувалися інші. Тому постала потреба об'єктивно і всебічно оцінити суспільно-політичне, соціально-економічне, культурно-освітнє життя краю. Воно і стало предметом дослідження у монографії доцента В. Міщанина.

Автору треба віддати належне у ґрунтовному аналізі в першому розділі історіографії теми, починаючи з оцінки публікації Ф. П. Шевченка 1950 р. Особливо слід відзначити введення в науковий обіг значної кількості нових джерел і не тільки з Державного архіву Закарпатської області (ДАЗО), а й загальнодержавних архівів (ЦДАГО України). На їх основі написаний другий розділ монографії: "Визволення і возз'єднання Закарпаття". Тут автор наголошує, що в цей час віковічні прагнення населення краю збіглися з імперськими устремліннями Радянського Союзу, чим його керівництво скористалось в повною мірою.

Але, як справедливо зазначає автор монографії, "саме тоді в регіоні політично-примусовими методами місцевими комуністами і центральними компартійно-державними органами СРСР і УРСР розгорнулося цілеспрямоване насадження радянської моделі політичних і соціально-економічних відносин, господарювання і адміністративно-директивного управління. Розпочалася руйнація вікових традицій, культури і моральних і духовних цінностей краю, їхня пролетаризація і маргіналізація".

Правильно наголошується на тому, що вже перші роки суспільно-політичного життя при радянській владі закарпатцям запам'яталися арештами працівниками військової контррозвідки "СМЕРШ" керівників та діячів Карпатської України, репресіями у вигляді депортацій представників німецької та угорської нацменшин краю, що стало одним із перших проявів радянзації.

Вказує В. Міщанин і на недовірливе ставлення більшовиків до місцевих комуністів, коли більша частина членів КПЧ не була переєстрована членами ВКП(б).

У новоствореній області центральна влада організувала суспільно-політичне життя, яке цілком базувалося на засадах політики Комуністичної партії, яка, в свою чергу, через партійні організації взяла під жорсткий контроль всі сфери життя. У своїй монографії, на основі численних матеріалів архівних джерел, доц. В. Міщанин вказує на особливості кадрових призначень в Закарпатській області, проведення комуністами виборів до Верховної Ради СРСР, УРСР та до місцевих рад, інші адміністративні та організаційні заходи.

Радянські історики вміли маніпулювати матеріалами статистики, зокрема, про ріст промислового розвитку краю. Промисловість Закарпаття за першу повоєнну п'ятирічку дійсно відновилася, і, навіть більше, з'являються нові галузі промисловості – меблева і лісохімічна. Не можна замовчувати той факт, що за короткий час область була вкрита сіткою промислових підприємств. Разом з тим справедливо підкреслюється, що командно-адміністративна форма управління підірвала їх виробничу потужність. Але в роботі доц. В. Міщанин своїм завданням не ставить самий розвиток промисловості, він бачить його у контексті радянзації краю. Тобто політика влади (НРЗУ, УРСР, СРСР) у розвитку індустрії, впровадженні нових виробничих відносин, встановлення радянської системи господарювання тощо. Він вказує, що розвиток індустрії здійснювався, в першу чергу, шляхом напруження сил робітництва і обмеження його політичних прав. Воно, на відміну від чехословацького періоду, вже не могло й

подумати про свободу слова, страйки чи демонстрації, спрямовані на розширення своїх прав.

Те ж можемо сказати і про аналіз автором аграрної політики комуністів у краї. Класичний підхід радянської історіографії полягав приблизно у такому її формулюванні: із визволенням Закарпаття НРЗУ здійснила земельну реформу, у результаті якої тисячі селян отримали землю. А далі, нібито усвідомивши всі переваги радянського колективного господарювання, вступили в колгоспи. При цьому різні "вороги" могли чинити опір. Доц. В. Міщанин довів, що аграрна політика (колективізація) була в першу чергу політичним заходом, спрямованим на цілковитий контроль закарпатського селянина. Він поступово став відчуженим від землі і закріпачений колгоспно-радгоспним ладом. Селянство Закарпаття проти колгоспного ладу (а головним чином тому, що від нього забрали землю) протестувало як могло. А тим, хто противився колективізації, шлях був короткий: арешт, засудження, термін ув'язнення.

Автор не заперечує, що зрушення в культурі, освіті й медицині були значними. Дослідники радянської західноукраїнських земель вважають їх такими, що викликали підтримку місцевого населення. Так було й на Закарпатті. Але не слід забувати й той факт, що головним завданням освіти, особливо перших повоєнних років, стало комуністичне виховання радянської людини, а культурно-освітніх закладів – пропаганда радянського способу життя. А тих, хто не погоджувався це робити, в рамках "ждановщини" всіляко шельмували на різноманітних зборах, мітингах (Ф. Потушняк, П. Літур, А. Ерделі, Ф. Манайла та ін.). Це підтверджується значною кількістю конкретних фактів.

У монографії на значній джерельній базі розглянуто й антирелігійну діяльність радянських і компартійних органів. Від виховання дітей у християнських традиціях цілком була усунута церква. За радянським законодавством церква була відокремлена від держави, а школа від церкви. Та й цього згодом виявилось замало. Держава всіляко втручається в діяльність церкви. Православна церква змушена була змінити свою юрисдикцію із Сербської на Московську (1945 р.). Радянськими спецагентами було вбито єпископа Мукачівської греко-католицької церкви Теодора Ромжу (1947 р.), а у 1949 р. й саму церкву ліквідовано, нечисленні протестантські громади поставлені під контроль Уповноваженого в справах релігійних громад.

Загалом, у своїй монографії доц. В. Міщанин охопив різноманітні аспекти радянської Закарпаття. Звичайно, чимало з них тією чи іншою мірою достатньо висвітлені в сучасних публікаціях. Однак

цілком можна стверджувати, що дана монографія є комплексним дослідженням процесів радянської Закарпаття 1944–1950 рр., написана на основі документів, які вперше вводяться у науковий обіг. Частково долучається автор монографії і до публікації документів. Достоїнством автора є публікація фотоілюстрацій важливих рідкісних документів і подій суспільно-політичного життя.

Наприкінці монографії подано 35 документів, які, на нашу думку, вдало роблять наголос на головних складових елементах політики радянської. Це, головним чином, матеріали із фондів Державного архіву Закарпатської області (м. Ужгород) та Центрального державного архіву громадських об'єднань України (м. Київ). Архівні документи підкріплено усно-історичними джерелами, зібраними студентами історичного факультету у 2015 р. в ході етнографічної експедиції.

Вихід монографії В. Міщанина "Радянська Закарпаття 1944–1950 рр." є вагомим внеском у історіографію дослідження історії Закарпаття ХХ ст., "радянської", краєзнавства. Монографія стане в пригоді багатьом шанувальникам історії рідного краю, краєзнавцям, студентам.